Bůh a nová fyzika [1985]

Paul Davies, GOD AND THE NEW PHYSICS.
J. M. Dent and Sons, London and Melbourne 1983.

Pod tímto názvem vydal před dvěma roky pozoruhodnou knížku známý profesor teoretické fyziky. Jeho starší knihy (např. *The Runaway Universe, Other Worlds, The Edge of Infinity, The Forces of Nature, Space and Time in the Modern Universe, The Search for Gravity Waves, The Psyhics of Time Asymmetry* atd.) si už získaly značný okruh čtenářů, ať už mezi studenty nebo mezi odborníky jiného zaměření. Ukazuje se totiž, že je třeba při psaní a vydávání tzv. popularizující literatury rozlišovat mezi popularizací mnohem náročnější, která je určena specialistům z jiných oborů, kteří se nechtějí zakopat do úzkého rámce své profesionální specializace, ale chtějí zůstat v kontaktu s ostatními vědeckými obory.

Zvláštností autorovy poslední knížky (pokud nevydal zatím další) je zcela nový záměr: chce vyložit v hlavních bodech obraz, jaký moderní fyzika – a zejména astrofyzikální kosmologie – vytváří o podobě světa, v němž žijeme, a na vhodných místech konfrontuje tento obraz v detailech i vcelku s tím, o čem se s nepochybnou distancí, ne-li opovržením vyslovoval např. D. Bonhoeffer jako o „náboženské hypotéze Boha“. Filosofická a theologická výzbroj autorova není zrovna dvakrát valná, ale je třeba uznat dobrou snahu. Větší vina padá na současné theology, že pro tak strhující podnik nedávají autorům, jako je Davies, do rukou vhodné myšlenkové instrumenty (což ovšem platí stejnou měrou o filosofech).

Daviesova knížka na sobě nenese už téměř ani stopy oněch pokusů první poloviny našeho století, kdy přežívaly na jedné straně tendence apologetické anebo zase volnomyšlenkářsky atheistické (v našich poměrech se tyto přežitky dočkaly ještě dneška a možná se dočkají konce století). Davies necítí potřebu polemizovat s náboženskými představami anebo je naopak všemožně propašovávat do celkového pojetí světa všude tam, kde to nějaká mezera ve vědeckém zkoumání dovolí. Je většinou naprosto věcný: v určitých souvislostech vidí možnost aplikace „hypotézy“ Boha, jinde nevidí, jakou funkci by taková hypotéza mohla mít. Je třeba knížku přečíst a udělat si vlastní názor; autor k tomu chce pouze připravit materiál a podmínky. Na některých místech však neváhá říci, co si o tom sám myslí, aniž by to jakkoliv čtenářům vnucoval.

Davies je přesvědčen, že to je v naší době právě základní výzkum ve fyzice, který dovoluje nastoupit cestu k novému hodnocení člověka a jeho postavení ve vesmíru. Není základnějšího nebo děsivějšího problému – vědeckého problému! – než je záhada, jak vznikl náš vesmír. Mohlo k tomu dojít bez jakéhokoliv nadpřirozeného „vkladu“? (Tady je příklad staré myšlenkové výzbroje; vždyť co je přirozené a co je nadpřirozené?) Kvantová fyzika, říká Davies, prokázala, jak se zdá, skulinu v prastarém předpokladu, že „z ničeho nemůžete dostat něco“. Fyzikové nyní hovoří o „vesmíru, který sám sebe tvoří“: kosmos, který začíná svou existenci spontánním výbuchem. Nejde tu o platnost detailů, v nichž se teorie různí, nýbrž o to, že je dnes myslitelný vědecký výklad všeho stvoření. Můžeme i nadále mít za to, že fyzika naprosto odmítá Boha?

Davies ovšem hned upozorňuje, že nechává zcela stranou náboženství. Jde mu spíš o důsledky, které přináší nová fyzika pro témata, která byla dříve chápána jako záležitost náboženství. Je si také dobře vědom, že to, co předkládá, není věda. Je to, jak říká, kniha o vědě a o jejích vzdálenějších důsledcích. (Střeží se mluvit o tom, co to tedy je; my bychom rovnou řekli, že jde o filosofickou reflexi vědy. Ale ani k tomuto programu se Davies ovšem nechce hlásit, jednak protože není filosofem, jednak protože by musel předem podniknout něco pro seznámení s přiměřenými myšlenkovými postupy některých výhonků současné filosofie – tj. „nové filosofie“, bez níž se „nová fyzika“ nemůže obejít.) Ačkoliv píše svou knihu pro nejširší okruh čtenářů, a to jak atheistů, tak věřících, je Davies přesvědčen, že seznámení s ní může mít skutečnou cenu i pro některé odborníky, zejména pak pro filosofy a theology. Může to znít poněkud bizarně, ale Davies je přesvědčen, že věda dnes nabízí jistější cestu k Bohu než samo náboženství.

Celkový rámec a hlavní myšlenková schémata se nám zdají nepřijatelná, protože se Davies dost filosoficky nepoučil. V jednom se nám však jeho koncepce zdá přitažlivá a inspirující: dnešní věda – především pak „nová fyzika“ – se dostala na cesty, kdy už nemůže svými vědeckými prostředky dál; a protože dál jít musí, musí překračovat samu sebe – a tu musí hledat pomoc a orientaci jinde, u jiných disciplín, které nepřijaly onen po staletí proklamovaný a postupně zužovaný rámec „moderní vědy“, z něhož bylo všechno „nevědecké“ vylučováno. Věda rozpoznává jednak svou neschopnost se zabývat odborně svými vlastními základy a předpoklady a také neschopnost postupovat stále vpřed, aniž by opustila onen vlastně apriorně konstruovaný rámec toho, co věda může a smí připustit. Že Davies ukazuje možnost vědy alespoň ukazovat směrem k tomu, čemu říká „bůh“, bez prostřednictví a bez intervence náboženství (neřku-li theologie), může být pro někoho ohromující, pro jiného odpudivé, ale pro nás příležitostí k novým reflexím. Davies bohužel neví nic o velkých kritikách tzv. předmětného myšlení, jemuž je věda veskrze oddána a poplatna. Ale aniž to věděl, a aniž to zamýšlel, poskytl pozoruhodný podklad pro jediný možný závěr: náš vesmír se nevyčerpává naším vesmírem. Davies to sám formuluje v závěru předmluvy takto: „Motivem k napsání této knihy mi bylo přesvědčení, že ke světu náleží víc, než může zahlédnout oko.“